

ЕКОНОМІКА

УДК 334.012.001.76

DOI: 10.32342/2074-5354-2021-1-54-1

О.Р. СЕРГЄЄВА,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри міжнародної торгівлі і підприємництва
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

В.М. ОРЛОВА,

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної торгівлі і підприємництва
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

О.В. КУЗЬМЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної торгівлі і підприємництва
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ЩОДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО МАЛОГО ТА СЕРЕДЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті досліджено сутність малого та середнього підприємництва в Україні. Встановлено, що мале і середнє підприємництво виступає ключовим елементом ринкової економіки, що впливає на рівень розвитку суспільства і гарантує його стабільність. Визначено, що в секторі малого та середнього підприємництва здійснює комерційну діяльність понад 6,9 млн осіб, або близько 82% від усіх зайнятих. На мале і середнє підприємництво припадає більш як 70% зайнятості в секторах торгівлі, сільського, лісового та рибного господарства, інформаційних послуг. Доведено, що інновації відіграють все більш важливу роль, а малий та середній бізнес у таких умовах розглядається як дійовий суб'єкт ринку, який здатний генерувати конкурентоспроможні ідеї і здійснювати комерціалізацію інновацій. Визначено, що інновації становлять невід'ємний компонент сучасних корпоративних стратегій і можуть бути використані для розробки і впровадження більш ефективних виробничих процесів, а також підвищення ринкової результативності підприємств або формування позитивного іміджу та репутації підприємства з точки зору споживачів. Доведено, що рівень інноваційності підприємства залежить від його розміру. Розробка та впровадження інновацій має гарантуватися кваліфікованим персоналом у сфері інноваційних наукових досліджень. Проте за умов занепаду національної економіки, недостатньої фінансової підтримки науково-технічних програм з боку держави інноваційна діяльність великих підприємств вкрай обмежена. 56,8% інноваційно активних підприємств малого та середнього бізнесу задіяно в промисловості, інші – у сфері послуг. Встановлено, що 82,2% підприємств не бажають впроваджувати інновації, а об'єктивною причиною цього називають низький попит на ринку інновацій, запроваджені раніше інновації, надзвичайно низьку конкуренцію підприємств на ринку, відсутність результативних ідей чи можливостей для реалізації інновацій. Аналізуючи практику інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, варто зауважити, що найбільш дійовими інноваційними структурами виступають технопарки, інноваційні бізнес-інкубатори, технополіси, наукові й науково-технологічні центри. Ключове покликання цих структур – створення необхідних умов для діяльності інноваційних підприємств за рахунок тимчасового забезпечення виробничими площами, матеріально-технічними засобами, дослідницьким приладдям, консалтинговими послугами. Доведено, що з метою покращання інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні важливими кроками є: виконання спеціалізованих програм

інноваційного розвитку, створення інноваційної інфраструктури, встановлення тісного співробітництва між науковими закладами і підприємствами, ґрунтуючись на принципах комерціалізації, розробки і впровадження результативного алгоритму фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Ключові слова: підприємство, розвиток, інновації, конкуренція, якість, мале та середнє підприємництво, управління.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність виступає одним з фундаментальних інструментів зростання, що дозволяє підприємствам виходити на нові ринки або збільшувати існуючу частку ринку, забезпечуючи тим самим значну конкурентну перевагу. Зростаючий рівень глобальної конкуренції стимулював керівників та представників аналітичних служб на підприємствах звернути увагу на окремі практики управління інноваційною активністю та її підвищення. Логічно відзначити, що інновації є невід'ємним компонентом сучасних корпоративних стратегій і можуть бути використані для розробки і впровадження більш ефективних виробничих процесів, а також підвищення ринкової результативності підприємств або формування позитивного іміджу та репутації підприємства з точки зору споживачів. Протягом останніх двох десятиліть проблеми управління інноваційною активністю малих підприємств перетворилися в привабливу галузь досліджень для вчених, які зайняті питаннями вивчення факторів, що визначають ефективність підприємств з практичної точки зору. Однак інновації можуть бути і серйозним деструктивним фактором, витісняючи з ринку підприємства, які не встигли адаптуватися до умов зовнішнього середовища. Тому в більшості випадків технологічні, маркетингові та організаційні інновації є ключовими факторами в оновленні структури ринків продуктів і послуг і в зміні динаміки їх розвитку.

Важливість і актуальність малого і середнього підприємництва в сучасних ринкових умовах ні в кого не викликає сумнівів. На сьогодні мале і середнє підприємництво виступає ключовим елементом ринкової економіки, що впливає на рівень розвитку суспільства і гарантує

його стабільність. Враховуючи вищевказане, варто зазначити, що набуває важливості розвиток малого та середнього підприємництва з урахуванням інноваційної складової. Отже, дослідження особливостей інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні потребують постійних наукових обґрунтувань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику та особливості інноваційної діяльності малого та середнього підприємництва в Україні досліджували такі науковці: Л.С. Безугла, В.О. Сизоненко, В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов, З. Варналій, І.Г. Яненко, П.С. Харів та ін.

Метою статті є дослідження особливостей інноваційної діяльності малого та середнього підприємництва в Україні та визначення стану і перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мале і середнє підприємництво (МСП) є основною складовою економіки великої кількості розвинутих країн світу, а також країн, що розвиваються. Мале та середнє підприємництво посідає важливе місце в економіці як за кількістю суб'єктів господарювання і чисельністю зайнятих на них, так і за обсягами випуску продукції. МСП сприяє високому економічному зростанню шляхом більш повного та раціонального використання регіональних ресурсів, які не мають стратегічного призначення і тому не цікаві для великого бізнесу; формування додаткових робочих місць у секторі переробки ресурсів і реалізації кінцевої продукції; створення реальної конкуренції.

Аналізуючи огляд малого і середнього підприємництва в Україні за 2018–2019 рр., варто наголосити на тому, що: «99,98% юридичних осіб та фізичних

осіб – підприємців (ФОП), зареєстрованих в Україні, належать до суб'єктів малого і середнього підприємництва. У секторі МСП здійснює комерційну діяльність понад 6,9 млн осіб, або близько 82% від усіх зайнятих. На сектор припадає 65% обсягу реалізації товарів, робіт та послуг та 64% валової доданої вартості. Малі та середні підприємства займають велику частку в таких галузях, як будівництво, адміністративне та допоміжне обслуговування, професійна, наукова та технічна діяльність, у кожній з яких на них припадає понад 90% зайнятості. Крім того, на МСП припадає більш як 70% зайнятості в секторах торгівлі, сільського, лісового та рибного господарства, інформаційних послуг» [1].

За твердженням Л.С. Безуглої, «сьогодні саме з малим та середнім підприємством держава пов'язує надію на швидкі позитивні структурні зміни в економіці, вихід з економічної кризи та створення умов для розширення впровадження ринкових реформ. Розвиток малого та середнього бізнесу для держави є вигідним з багатьох сторін, наприклад: формування середнього класу, зростання економічної активності населення, створення нових робочих місць, розробка нововведень та ін. Держава має забезпечити спрощення законодавства, визначити права та обов'язки суб'єктів малого і середнього підприємництва, межі втручання місцевих органів у діяльність фірми» [2, с. 5].

Мале підприємництво виступає самостійною діяльністю, що реалізується з власної ініціативи громадян, за рахунок власних коштів чи залучених на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу, який виникає внаслідок середніх для економіки значень і відхилень від більш результативних, інноваційних видів діяльності. Інтенсивний розвиток малого та середнього бізнесу сприяє зростанню товарних ринків, формуванню сфери послуг, максимальній орієнтації виробництва на споживача. Одночасно конкуренція змушує підприємців використовувати інноваційні фактори розвитку, намагатися максимально комерці-

алізувати винаходи в будь-якій сфері інноваційної діяльності – науково-технічних розробках, управлінських рішеннях [3, с. 76].

Також Л.С. Безугла вважає, що «малий та середній бізнес в Україні має низку безперечних переваг і є невід'ємним елементом будь-якої ринкової економіки, однак це не означає, що велике виробництво має бути викоринене» [4].

Світовий досвід доводить об'єктивну потребу в інноваційному розвитку економіки. Інновації відіграють все більш важливу роль, а малий та середній бізнес (МСБ) у таких умовах розглядається як дійовий суб'єкт ринку, який здатний генерувати конкурентоспроможні ідеї та здійснювати комерціалізацію інновацій. У таких умовах з'являється потреба в забезпеченні балансу між витратами та фінансовими можливостями, що потребує пошуку джерел та форм фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Відповідно до українського законодавства інноваційна діяльність підприємства трактується як «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг» [5].

На нашу думку, головними учасниками інноваційного розвитку мають виступати держава, підприємства і фізичні особи, і кожен може брати участь у процесі як з боку попиту, так і з боку пропозиції. Реалізація інноваційних процесів, їх характер, інтенсивність і ефективність, а також управління ними залежать тільки від інвестиційного клімату, який склався в державі, отже, від правового стану, фінансового, соціально-економічного та суспільно-політичного середовища в її межах, що зумовлює той чи інший ступінь привабливості для інвестицій.

Мале підприємство вважається інноваційно активним, у випадку коли йому притаманні такі характеристики:

– розробка і просування на ринки продуктів нових та передових технологій;

– висока частка науково-дослідних та конструкторських робіт для створення нових конкурентоспроможних продуктів та послуг;

– масштабний вплив інновацій, нових виробів та передових технологій на прибуток малих підприємств;

– висока частка інвестицій у науково-дослідний сектор та пов'язане з цим оновлення виробництва;

– значна частка наукових та інженерно-технічних робітників у загальній кількості персоналу малих підприємств;

– значна частка наукового, лабораторного і випробувального обладнання в основних фондах цих підприємств, високий рівень ризику, пов'язаного зі здійсненням інноваційних проектів [6, с. 249].

Розробка і реалізація інновацій на малих та середніх підприємствах України дає можливість отримати результати, наведені на рис. 1.

На малих та середніх підприємствах можна впроваджувати різні види інновацій.

Так, найбільш поширеною є класифікація їх за змістом і сферою застосування:

– продуктові інновації – створення нових продуктів, що використовуються у сфері виробництва або у сфері споживання;

– технологічні інновації – нові способи виробництва старих або нових продуктів, впровадження інформаційних систем;

– управлінські інновації – нові методи праці, які застосовуються апаратом управління, методи моделювання процесів, методи управління персоналом тощо;

– економічні інновації – нововведення у фінансовій та бухгалтерській сферах діяльності;

– юридичні інновації – прийняття нових нормативно-правових актів;

– соціальні інновації – процес зміни умов праці, культурних, екологічних та політичних аспектів, зміна способу життя загалом [6, с. 119].

Малий бізнес у великій кількості країн світу виступає як середній клас, який є підґрунтям для стабільного роз-

Рис.1. Результат впровадження інновацій на малих та середніх підприємствах в Україні

виту економіки. Переважна більшість країн, які активізували розвиток малого і середнього бізнесу, подолали значний економічний ривок.

Аналізуючи Положення європейської хартії малих підприємств, доцільно наголосити на тому, що «малі підприємства – це основа європейської економіки. Вони є ключовим джерелом робочих місць і родючим ґрунтом для бізнесових ідей. Зусилля Європи з відкриття нової економіки матимуть успіх, тільки якщо малий бізнес буде висунуто на перше місце в порядку денному» [7].

Наслідком здійснення інноваційної діяльності виступають інновації. Пояснення терміна «інновація» науковцями підтверджує його багатогранність – від узагальнених теоретичних підходів до більш прикладних, зокрема технічних, нововведень. Загалом ці підходи доцільно розмежувати на дві групи. До однієї групи відносять учених, які розглядають «інновацію саме як процес упровадження нових виробів, технологій, методів організації виробництва і праці та методів управління. Інші передбачають дослідження інновації як продукту – результату процесів упровадження нової техніки, технології, нового методу» [8, с. 10].

За даними Моніторингу реалізації стратегії розвитку МСП України до 2020 року: «Укрстат провів 3 дослідження інноваційної діяльності підприємств, використовуючи стандартизовану методологію Євростату, яка є відповідним джерелом даних для показників Стратегії щодо частки інноваційних МСП та МСП, які впроваджували інновації у продукції та процесах. Найновіше дослідження за період 2016–2018 рр. вказує на значне зростання частки інноваційних МСП загалом та у промисловому секторі, у той час як частка МСП, що впроваджують технологічні інновації, залишається на рівні нижче 10%» [9].

Прийнято вважати, що рівень інноваційності підприємства залежить від його розміру. Розробка та впровадження інновацій має гарантуватися кваліфікованим персоналом у сфері інноваційних науко-

вих досліджень. Проте за умов занепаду національної економіки, недостатньої фінансової підтримки науково-технічних програм з боку держави інноваційна діяльність великих підприємств вкрай обмежена. 56,8% інноваційно активних підприємств МСБ задіяні в промисловості, інші – у сфері послуг.

Також зауважимо, що проблемами, які не вирішуються в інноваційній сфері, залишаються низька сприйнятливість підприємницького сектора до інновацій, нестача або некваліфікованість менеджерів у сфері управління інноваціями, формування інноваційної інфраструктури тощо. Досвід розвинутих країн підтверджує доцільність створення різноманітних структур підтримки інноваційного підприємництва, зокрема інноваційних центрів, центрів трансферу технологій, індустриальних парків тощо. Політика розвинутих країн спрямована на створення сприятливого середовища для науково-технологічного розвитку, де важливу роль надають державі [10, с. 380].

Дослідження загальноєкономічних тенденцій свідчить про те, що 82,2% підприємств не бажають впроваджувати інновації, а об'єктивною причиною цього називають низький попит на ринку інновацій, запроваджені раніше інновації, надзвичайно низьку конкуренцію підприємств на ринку, відсутність результативних ідей чи можливостей для реалізації інновацій. Враховуючи вищенаведене, на рис. 2 зображено ключові проблеми інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні.

Аналізуючи практику інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, варто зауважити, що найбільш дієвими інноваційними структурами виступають технопарки, інноваційні бізнес-інкубатори, технополіси, наукові і науково-технологічні центри. Функціонування цих структур має на меті створення необхідних умов для результативної діяльності інноваційних малих та середніх підприємств, які спеціалізуються на розробці та виконанні інноваційних бізнес-ідей. Ключове покликання таких структур –

Рис. 2. Ключові проблеми інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні

створення необхідних умов для діяльності інноваційних підприємств за рахунок тимчасового забезпечення виробничими площами, матеріально-технічними засобами, дослідницьким приладдям, консалтинговими послугами.

З метою покращання інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні доцільно запропонувати такі заходи:

- створювати місцеві центри інформаційної підтримки малого підприємництва щодо кон'юнктури місцевих ринків, вільних матеріально-технічних об'єктів (що підлягають оренді), наукових розробок та винаходів, які можуть бути надані у використання, тощо;

- стимулювати використання інноваційних технологій на підприємствах торгівлі;

– охарактеризувати програму розробки регіональних ринків інтелектуальної власності, яка б окреслювала організаційно-правові механізми створення і використання результатів інтелектуальної власності у сфері малого підприємництва;

– сформувати електронну біржу інновацій, яка б містила інформацію про інвестиційно привабливі інноваційні малі підприємства, популяризувати та рекламувати інноваційні проекти малого підприємництва з використанням регіональних інтернет-порталів;

– розглянути можливість створення Венчурного інноваційного фонду України за участю коштів державного бюджету, що має виконувати функцію катализатора створення регіональних венчурних фондів за участю вітчизняного та іноземного капіталу [11].

Висновки. Отже, підсумовуючи виснажене, варто наголосити на тому, що надзвичайно актуальним у сучасних економічних умовах виступає створен-

ня сприятливого бізнес-середовища для розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні, які посідають важливе місце у формуванні і розвитку економічного потенціалу держави. З метою покращання інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні важливими кроками виступають: виконання спеціалізованих програм інноваційного розвитку, створення інноваційної інфраструктури, встановлення тісного співробітництва між науковими закладами і підприємствами, що ґрунтуватиметься на принципах комерціалізації, розробка і впровадження результативного алгоритму фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

На нашу думку, перспективним напрямом подальших наукових досліджень становно аналізу інноваційної діяльності малого та середнього підприємництва в Україні виступає здійснення детального аналізу світового досвіду державної політики підтримки інноваційного розвитку МСП.

Список використаних джерел

1. Огляд малого і середнього підприємництва в Україні 2018/2019. Фокус на європейській інтеграції. 2020 – Офіс розвитку малого і середнього підприємництва, Офіс ефективного регулювання. URL: https://drive.google.com/file/d/1I2ckLnFpxcbePvy_umQIJMi5Wci5RKxP/view (дата звернення 20.02.2021).
2. Безугла Л.С. Державне регулювання розвитку малого та середнього підприємництва в умовах інформаційного суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2011. 20 с.
3. Сизоненко В.О. Сучасне підприємництво підприємництва. Київ: Знання-Прес, 2008. 440 с.
4. Безугла Л.С. Соціально-економічні функції держави щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_2_5 (дата звернення 21.02.2021).
5. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 21.02.2021).
6. Захарченко В.І., Корсікова Н.М., Меркулов М.М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.
7. Європейська хартія малих підприємств. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_860 (дата звернення: 21.02.2021).
8. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 326 с.

9. OECD, Моніторинг реалізації Стратегії розвитку МСП України на 2017–2020 роки, OECD Publishing, Paris. URL: www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoringthe-Implementation-of-Ukraine's-SME-Development-Strategy-2017-2020-UKR.pdf (дата звернення: 20.02.2021).

10. Яненко І.Г. Організаційно-управлінські ресурси інноваційного розвитку економіки: методологія та практика: монографія. Миколаїв: ЧДУ імені Петра Могили, 2012. 380 с.

11. Варналій З. Проблеми підтримки інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва. URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor43/in-dex.htm> (дата звернення: 19.02.2021).